

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK
TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI

“ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR MEROSINING SHARQ DAVLATCHILIGI VA MADANIYATI RIVOJIDA TUTGAN O‘RNI”

mavzusidagi III xalqaro ilmiy-nazariy va
amaliy anjuman materiallari

2026-yil 12-fevral

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK TILI
VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

O‘ZBEKISTON YOZUVCHILAR UYUSHMASI

BOBUR NOMLI XALQARO JAMOAT FONDI

**ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR
MEROSINING SHARQ DAVLATCHILIGI VA
MADANIYATI RIVOJIDA TUTGAN O‘RNI**

III xalqaro ilmiy-nazariy va amaliy anjuman materiallari

Toshkent – 2026

BABURNAME ÖZELİNDE BABUR ŞAH’IN METİN KURGUSU, BAĞLAMLA İLGİLİ BAZI DİLBİLİMSEL GÖSTERİMLERİN KULLANIMI

“THE USE OF CERTAIN LINGUISTIC REPRESENTATIONS RELATED TO CONTEXT IN BABUR SHAH’S TEXTUAL CONSTRUCTION, WITH PARTICULAR REFERENCE TO THE *BABURNAMA*.”

Prof. Dr. Tanju Seyhan

MSGSU Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

E-mail: seyhantanju@gmail.com

DOI: [10.52773/tsuull.conf.2026./COQM5092](https://doi.org/10.52773/tsuull.conf.2026./COQM5092)

Özet. *Bu çalışmada Babur Şah’ın ana hatlarıyla hatırat türündeki Baburname adlı eserinin Hindistan bölümünün 272-292. varaklarında yer alan metnin binası üzerinde duruldu; tebliğ kapsamında bu bölümün bugüne kadar yapılan çalışmalarda neredeyse hiç uygulanmayan, Türkiye Türkçesinde “edim bilim” terimiyle karşılanan dil kullanımlarının bağlamlarına, özellikle tümcelerle kullanıldıkları bağlam ve durumlar arasındaki ilişkilerin incelenmesine odaklanan bir metodla yeniden okuması yapıldı.*

Baburname’yi metin kurgusu açısından yaklaşmaktaki amacımız metin dilbilim metoduyla Babur Şah’ın düşünce sisteminin işleyişini, bulunduğu coğrafyayı idrak etme ve tanıtmadaki planlamasını, bilgileri değerlendirme ve vaz’ edişini anlamaya çalışmaktır.

Babur Şah’ın hatırat türüne has bir metin kurgulaması içinde tarihî yazılı bir metin olmasına rağmen sözlü iletişimi de aksettiren kısa akıcı basit, sıralı, bağlı veya yardımcı cümlesi/cümleleri iç içe, şartlı, kim’li birleşik cümlelerde yerine göre anlam kazanan zengin bağlamlar Baburname’nin bugün de okunan bir tarihî eser olmasını sağlamaktadır.

Anahtar kelimeler: *Babur Şah, Baburname, dilbilimsel gösterimler, cümle, metin binası.*

Annotation. *In this study, the structural organization of the text found on folios 272–292 of the India section of Baburname, Babur Shah’s memoir written in the genre of autobiography, is examined in broad outline. Within the scope of the paper, this section has been reread using a method that has been almost never applied in studies conducted to date. This method focuses on the analysis of the contexts of language uses corresponding to what is termed pragmatics in Turkish linguistics (edimibilim), particularly on examining the relationships between sentences and the contexts and situations in which they are used.*

Our aim in approaching Baburname from the perspective of textual construction is to understand, through the methods of text linguistics, the functioning of Babur Shah’s system of thought, his planning in perceiving and

presenting the geography in which he lived, and his evaluation and formulation of information.

Although Baburname is a historical written text, within a textual construction characteristic of the memoir genre it also reflects features of oral communication. Its short, fluent, simple, sequential, coordinated, and subordinated sentences, as well as its nested, conditional, and kim-relative compound sentences that gain meaning according to context, create rich contextual layers. These features have ensured that Baburname remains a historical work that continues to be read today.

Key words: *Babur Shah, Baburname, linguistic representations, sentence, textual structure*

Çalışmanın Konusu ve Kullanılan Yöntemler, Amaç. Bu çalışmada, Orhun Abidelerinden beri üst rütbeli devlet adamı tarafından Türk eser verme geleneğini devam ettiren Zahirüddin Muhammed Babur Şah (1483-1530) tarafından yazılmış *Baburname* adlı eserin tam olması sebebiyle üzerinde çok çalışılan Haydarabad nüshası¹ esas alınarak Hindistan Bölümü'nün ilk 20 yaprağı (272-292) metin kurgusu ve tarihî metin okumayla bağlamla ilgili bazı dilbilimsel gösterimlerin kullanımını dilsel pragmatik (pragmafiloloji) metoduyla değerlendirmek istedik.

Bu çalışmamızda Baburname'ye bugüne kadar yapılan çalışmalarda neredeyse hiç uygulanmayan, Türkiye Türkçesinde “edim bilim” terimiyle karşılanan dil kullanımlarının bağlamlarına, özellikle tümcelerle kullanıldıkları bağlam ve durumlar arasındaki ilişkilerin incelenmesine odaklanan bir metodla yaklaşmak istedik. Esas olarak tarihî edim bilimin iki ana çalışma alanına sahiptir: 1. Pragmafiloloji edim bilimi (historical pragmatics), 2. Art zamanlı edim bilimi.

“Pragmafiloloji, tarihî metinlerin sosyokültürel bağlamlarında edim bilimsel görünüşleri üzerine odaklanır.” (Üstünel 2020, 9). Edim bilim sözlü iletişimi de kapsayan geniş ölçekli bir çalışma alanına sahiptir. Tarihî edim biliminin çalışma alanı iletişim organları olarak değerlendirilen yazılı metinlerle sınırlı kalmaktadır; ancak *Baburname* gibi içinde konuşma diline ait malzeme barındıran eserler bize dönemin sözlü iletişimi hakkında da veri sunmaktadır. Tarihî metin çalışmalarında sınırlı da olsa iletişimde söylemler, söylemlerin oluşturulduğu yer ve zaman, söyleme katılanlar, konuşmanın/metnin türü, kurgulanması, başlama, muhakeme kayıtları, hukukî belgeler, karar ve son protokoller ortaya çıkarılabilir.

Baburname'yi metin kurgusu açısından yaklaşmaktaki amacımız metin dilbilim metoduyla Babur Şah'ın düşünce sisteminin işleyişini, bulunduğu

¹ *Haydarabad nüshası:* Hindistan-Haydarabad şehrinde Salar Jang Müzesinde buluna nüsha 382 varaktır. Nestalik hatla yazılmış olup 1700'lü yıllarda istinsah edildiği düşünülmektedir. 1905'te Beveridge tarafından nüshanın tıpkıbasımı yapılmıştır.

coğrafyayı idrak etme ve tanıtmadaki planlamasını, bilgileri değerlendirme ve vaz' edişini anlamaya çalışmaktır.

“Coğrafya bilimi, yaşanan yeryüzünün sadece fiziki yapısı ile değil aynı şekilde, üzerinde yaşayan insanlığın bütün faaliyetleri ile de ilgilenmektedir. Bu sayede ulaşılan bilgiler, ülkelerin kültürel, ekonomik, sosyal, siyasi ve bölgesel yönden gelişebilmeleri için son derece faydalı olmaktadır. Özellikle de siyasi coğrafya devletlerin iç ve dış politikalarına yön veren bir bilim olmuştur. Bir ülkenin dünya siyaset arenasında hem politik hem de ekonomik olarak güçlü olması için, coğrafyasından en üst düzeyde faydalanabilmesi, öncelikle sınır komşuları olmak üzere diğer dünya devletlerini her yönden yakından analiz etmeleri ve de kendi devletlerini, ülkelerini fiziki, beşerî ve kültürel yönden çok iyi tanımaları gerekmektedir. Ülkelerin diğer ülkelerle ekonomik, askerî ve siyasi ilişkiler sonucunda ulaştıkları kazançlar, diğer ülkeleri ne denli iyi tanıdıklarına bağlı olarak artar ya da azalır. Bu öneminden dolayı dünyada söz sahibi ülkeler, uluslararası konularda uygulamaya koyacakları büyük projelerinin istenilen şekilde sonuçlanabilmesi için coğrafya biliminden uzman coğrafyacıları yararlanmak zorundadırlar.” (Kaya 2023, 3539)

Babur Şah tarih bilinci çok kuvvetli olan ve bu konudaki literatürü okuduğunu eserlerinde verdiği bilgilerden öğrendiğimiz bir şahsiyettir. Kütüphanesi zengin olup çeşitlilik göstermektedir. Hindistan'a yönelmeden önce Türkler tarafından buraya kimler sefer düzenledi, sonuçları ne oldu gibi bilgileri haizdi. Hindistan gittiğinde bir devlet adamı olarak başta Türk dilinin kullanımı, mimari eser bırakma ve demografik yapıda Türk nüfusu artırma olmak üzere coğrafyayı yurt edinme faaliyetlerini gerçekleştirmek, nüfuzunu etkinleştirmek için Hindistan'ı her yönüyle dil, coğrafya, bitki örtüsü, hayvanlar, inanç sistemi, adetler, yiyecek- giyecekler ve benzeri gibi çeşitli açılardan okuyarak, gezerek, dinleyerek tanımaya girişir. Coğrafyanın insan toplumları üzerindeki etkisinin, devletlerin ortaya çıkışı ve gelişmelerinde rol oynadığının bilincindedir. İbn-i Haldun, bunu açıklarken, "insanların geçim şekli ve türlerinin birbirinden farklı ve türlü olmasına" bağlı olduğunu belirtmiş, toplumların yerleştiği coğrafi yerler, iklim, ekonomik özellikler, üretim ilişkileri de bu farklılıkları doğurmaktadır.” (Kaya 2023, 3542) der. Siyasi coğrafya; yeryüzünün tüm özelliklerini, sosyo-ekonomik durumlarını, ülkelerin siyasi sınırları gibi çeşitli unsurları inceler ve coğrafi sahalar, mevkiler, yer şekilleri ve iklim özellikleri ile ilgili konularla ilgilenmektedir. O devletin kurulduğu yer alarak kabul edilerek bir devletin dış politikasının veya devletin gücünün odaklandığı coğrafi şartları tanımlayan biri olarak jeostrateji uzmanıdır. Büyük medeniyetlerin, coğrafi avantajların bulunduğu yerlerden ziyade bu avantajları daha iyi değerlendirenler tarafından kurulduğunun bilincindedir.

I. Bölüm: 20 Varağın (272-292) Metin Binası

Hindistan bölümünün başında geniş bir coğrafi bölüm yer alır. Konu bütünden parçaya gidiş, bütünün içinde yerini belirleme, çevreyle mukayese

ederek konumunu belirleme metoduyla “**Vasf-ı Hindûstân**” (272a/9) başlıklı sunum ile başlar. Burada Babur Şah genel bir ifadeyle Hindistan'ın iklimini belirler, kendi doğma vatanıyla farklılığına işaret eder: *Evvelgi iklîmdin ve ikinçi iklîmdin ve üçünçi iklîmdindür, törtünçi iklîmdin Hindûstân'da yoktur. Garîb memleketî vâki' boluptur. Bizniñ vilâyetlerga baka özge 'âlemîdür.*” (272a/9-11). **Coğrafi sınırımı belirtir:** Sind Suyı'nı ötkëç yër ve su ve yıgaç ve taş ve èl ve ulus ve râh ve resim tamâmı Hindûstân tarîkîdadur. (272a/14-272b/1).

Esas anlatılmak istenen Keşmir'dir. Hindistan bütününe ana hatlarıyla kısa birkaç cümleden oluşan mukaddime ile Keşmir'e yavaş yavaş gelir, Keşmir'in bulunduğu coğrafya ele alınır, demografik yapısı üzerinde durulur: *Şimâlıdaki tagı, kim mezkûr boldı (yani Kûh-i Cûd), Hind Deryâsı'dın ötkëç bu tagda Keşmîr tevâbi' vilâyetlerdür; egerçi bu târîhde bu tagdaki vilâyetler, misl-i Paklî ve Şehmeng, ekserî Keşmîr'ga itâ'at kılmas; velî burun Keşmîr dâhilî êkendür. Keşmîr'din ötkëç bu tagda bî-nihâyet èl ve ulus ve perkâne ve vilâyetlerdür. Bengâle ve belki muhît yakasıgaça bu tagda peyvest halâyıkdur.*” (272b/4-6): Bu paragrafta da görüldüğü gibi nüfusun önce bulunduğu coğrafya (Kuh-ı Cud), idari yapısı (pergene ve vilayet) ve nereye tabi olduğu (bağımsız) bilgisi verilir, çeşitliliğine (bînihâyet el, ulus) ve bunlar hakkında pek çok araştırma yapılmasına rağmen bilgi bulunamadığına işaret edilir.

Sonra diğer dağlar, nehirler, arklar şehirler adlarıyla, konumlarıyla belirtilir, haritası çizilir. Hindistan'ı farklı kılan unsurların neler olduğunu ortaya konulur: Tag ve deryâsı ve cengel ve sahrâsı, mevâzî' ve vilâyeti ve hayvânât ve nebâtâtı, èli ve tîli ve yamguru ve yeli (272b/11-12). Geçim kaynağı olarak kullanılan bitki örtüsü ve metallerden bahseder: “Bu tag èlidin metâ'ı nâf-ı misk ve kotas bahrî ve za'ferân ve şurb ve misdür.” (272b/9-10) Tek tek bunlar başlıklar altında anlatılır.

Su kaynakları, hayat kaynağı olarak Hindistan'daki suların, bunlardan nasıl yararlandırıldığından, sulamanın nasıl yapıldığından, suların işletilip işletilmediğinden, sulamada kullanılan aletlerden ayrıntılı olarak bahseder: *Hindûstân'nın ekser vilâyeti tüz yërde vâki' boluptur. Munça şehrler ve munça vilâyetler kim bar, hîç yërde akar su yoktur. Akar suyu deryâlardır. Ba'zı yërlerde kara sulardur. Ba'zı şehrlernin kim arık kazıp su çıkarur kâbilîyeti bar, su çıkarmaydurlar. Bu neçe cihettin bola alur? Bir bu kim zirâ'at ve bâgâtıga aslâ su ihtiyâç êmes. Harîfî mahsûlî hod biskâl yamguru bile boladur. Bu garîbtür kim rubî'î mahsûlîga eger yamgur bolmasa hem boladur. Dirahtlarınun nihâlîga bir êkki yıl sunı taşıp ya çarh bile ya delv bile su bèredürler. Andın soñ aslâ su bèrmek ihtiyâç êmes. Ba'zı sebzlerga su bèredürler. Lahûr ve Dîpâlpûr ve Sîhrind ve ol nevâhîde çarh bile su bèredürler. İki uzun ipni çârhnın kaddı halka kılıpturlar. İki ipniñ arasığa yıgaçlar bağlap kûzelerini yıgaçlarga bèrkittipürler. Bu kûzelerini bèrkitten ipni çâh üstideki çarhka salıpturlar. Bu çârhnın tîriniñ yana bir başıda çâh üstideki çarhka salıpturlar. Yana bir çarh kılıpturlar bu çârhnın kaşıda yana bir çarh kılıpturlar kim okı tik turuptur. Üyi bu*

çârhni évrüğeç pâreleri ikinçi çârhni pâreleriga kirip ol kûzelig çarh évrülür su tökülür yêrde nâv koyupturlar. Nâvdın her kayan su élderler. Yana Agra Cendvâr ve Biyâne ve bu nevâhîde delv bile su bërürler. Bu meşakkatlıktur ve murdârlığı hem bar. Çâh yakasida ayrı yıgaçni bërkitip ayrınıñ arasida galtak tertîb kılıpturlar. Uzun argamçığa uluk delvni baglap bu galtak üstige salıpturlar. Argamçınıñ bir uçını üyga baglapturlar. Bir kişi üyni hâydamak kerek. Bir kişi delv suyını tökmek kerek. Her katla üy tartıp delvni çıkarıp yanar mahalda bu ol argamçı üyniñ yolığa kim üy sidük ve tizeki bile mülevvesdür, tégip yana çâhka tüşer. Ba‘zı zirâ‘atlarga su ihtiyâç bolsa kûze bile ér ve hâtun su taşıp sugaradurlar. (273b/5-274a/11); “.Hindûstân’da akar su deryâların özge kemdür. Ahyânen ba‘zı yêrde kara sular bar. Uşmunça şehr ve vilâyet çâh suyu bile ya havz suyu bile kim biskâl yamgurıdın yığılmış bolgay, ma‘işet kılurlar.” (274b/3-5)

Hayvanlar: Taşımacılıkta, ağır işlerde, orduda insan işlerini kolaylaştırmada kullanılan hayvanlar, Hindistan’a mahsus hayvanlar ve diğeri (fil, kerg/gürk, sahrâî gâvmiş, kutehpay, keyik, maymun ve başkaları) birbiriyle mukayese edilerek ana özellikleriyle anlatılır. Bu bölümde karşımızda zoolog Babur Şah bulunmaktadır:

Hayvânât kim Hindûstân mahsûsıdır. Vuhûşdın bir fildür. Hindûstânî ‘Hâtî’ dër kim Kâlpî vilâyetiniñ serhadlarında **13)** bolur.” (274b/11-13)

Sonra nebatlar bölümü başlar: “**Nebâtât kim** Hindûstân mahsûsıdır.” (282b/3)

Nebatların rengi, türleri, kullanımları ayrıntılandırılır: Neçük kim yangakniñ taşıda kök postı bolur, nârgîlniñ başıda **hem** kök postı bar, velî nârgîlniñ postı rîşe rîşe boladur. Tamâm deryâdagi cihazların ve kêmeleriniñ tınâbını **uşbu** nârgîlniñ postıdın kılurlar émiş. Kêmeleriniñ derzlerni hem **munıñ** ipi bile tiker émişler.” (285b/7-10)

Mevsimler: “Yana ol vilâyetlerde dört fasltur. Hindûstân üç fasl bolur, dört ay yazdur.” (288a/10-11); Bizniñ vilâyetler ıstılahıda keçe kündüzni yêgirme dört gısmet kılıpturlar. Her kaysını bir sâ‘at, altmış gısmet kılıpturlar. Her kaysını bir dakîka deptürler kim her keçe kündüz miñtört yüz kırk dakîka bolgay.” (288b/11-14)

Hakkında bilgi veren kaynak, literatür: “*Hindûstân elidin munça tahkîk ve teftiş kılıldı, hiç kim bu tevâyiğdin tahkîk haber ayta almadı.*” (272b/5-6....)

Buradan sora Hindistan’da beraberindekileri, vakalarını anlatmaya başlar. İncelenilen 20 varak bir jeostrateji uzmanının coğrafyayı nasıl algıladığının ve önem veriş sırasına göre anlatmanın örneğini sunmaktadır. Metin öğrenilecek bilgilerin, hatıraların özlü ifadelerle, kısa, akıcı cümlelerle ortaya konulmasıyla bina edilir. Genel bilgiler içeren cümleler geniş zaman kipinde olup çoklukla basit, bağlı, sıralı isim cümleleridir ve yüklemde sıklıkla karşımıza çıkan kiplikler şunlardır: +Dur, bar, yok, emes; -r/-Ar/-Ur, -Gay, -mAs; -Adur, -ptUr “-mAktAdIr, -mXştXr: “İklîmdindür.” (272a/10), “Vâki‘ boluptur.” (272a/11, 13), “Belki Keşmîr’ din özge bu tagda yana şehrî eşitilmeydür.” (272b/8).

Esas cümlesi geniş zaman kipinde şart cümleleriyle ayrıntıların ortaya konduğu bir söylem görülür. Şart kipi kullanılmadan eger, ger, egerçi ve benzeri cümle başı edatlarıyla şart ifadesi sağlanır: “Kâbil tevâbi‘ germserler, **egerçi** ba‘zı işde Hindûstân’ga müşâbeheti bar ba‘zı da yok.” (272a/13-14); “Eger kaçarları **bolsa** / bir künde bir yarım künde andak kaçadurlar /kim/ âsâr ve ‘alâmetleri kalmaydur.” (272b/7-8).

Bilgi paylaşımları bölümleri dışında farklı kipler kullanılmaktadır: Görülen geçmiş zaman: “Şimâlıdaki tagı, kim mezkûr **boldı**, Hind Deryâsı’dın ötkaç bu tagda Keşmîr tevâbi‘i vilâyetler**dür** (272b/1-2). Bildiri içinde önceden bahsedildiği görülen geçmiş zaman kipiyle çekimlenmiştir. Ayrıca bu cümlenin yüklemi “vilâyetler**dür**”de Teklik 3. Şahıs bildirme eki sadece geniş zaman değil “var” anlamını da taşır: “vardır”. Anyını işlev “Keşmîr’din ötkaç bu tagda bînihâyet el ve ulus ve pergene ve vilâyetler**dür.**”(272b/3-4) cümlesinde de görülür.

“Yana bir nev‘ bu tûtî bolur; hoş reng kıpkızıl yana ba‘zı renkleri hem bar. **Müşahhas hâtırda kalmagan üçün meşrûh bitilmedi.**” (278a/14-278b/1). Burada na kurgunun dışına çıkıp öznel bir durum anlatıldığı için kip değişikliğine gidilir ve zamanın gerektirdiği kiplik seçilir.

Sözlü iletişim örneklerini hatırat türü olması gereği Babur Şah’ın konuşma cümleleriyle, edinilen bilginin aktarımlarında iç içe birleşik cümle veya kim’li birleşik cümle yapılarıyla tanıklatıyoruz: “Uşmunça dèydürler /kim/ bu tag elini ‘Kes’ dèrler. Hâtırğa yètti kim Hindûstân ‘şın’ını ‘sin’ telaffuz kılır; çün bu tagda mu‘teber şehir Keşmîr’dür, belki Keşmîr’din özge bu tagda yana şehri eşitilmeydür; bu cihettin bola alur kim ‘Keşmîr’ **demiş bolgaylar.**” (272b/8-9); “Dèrler kim postınıñ ba‘zı yerleridin ok haylî öter èrmiş.” (275b/6-7). Andak rivâyet kıldılar /kim/ ba‘zı Cezâyir’de on karı fil bolur èmiş. Bu arada hod dört bès karıdın engezrek körülmedi. (275a/3-5).

Kimi zaman hayret ifadesi zıtlık işlevli edat kullanılmadan ifade edilir: Ba‘zı şehrlerniñ /kim/ arık kazıp su çıkarur kâbilîyeti bar,/ su çıkarmaydurlar.” (273b/7-8).

Babur Şah kişilerin iş birliğiyle elde edilen bilgilerde akademik bir söylem içerisinde edilgen çatılı fiillerle cümlelerini kurar: *Hindûstân elidin munça tahkîk ve teftiş kılıldı, hiç kim bu tevâyifdin tahkîk haber ayta almadı.*” (272b/1-6) Bu paragrafta da görüldüğü gibi nüfusun önce bulunduğu coğrafya (Kuh-ı Cud), idari yapısı (pergene ve vilâyet) ve nereye tabi olduğu (bağımsız) bilgisi verilir, çeşitliliğine (bînihâyet el, ulus) ve bunlar hakkında pek çok araştırma yapılmasına rağmen bilgi bulunamadığına işaret edilir. Bu son cümlenin yüklemi edilgendir: *tahkîk ve teftiş kılıldı.* Babur Şah’ın birlikte çalışma yaptığını ve varılan sonuçları kendisi yapmış gibi sahiplenmediğini görürüz. Bu edilgen fiilleri ortak bilgilerde de Babur Şah kullanır. Mesela *Aruz Kitabı*’nda nazari bilgi verirken “*Her kimniñ istilâhdın vukûfi bolsa bilgey kim nêçe veznde okulur. Tavzîh üçün andak iltizâm kılıldı kim her bahr veznide kim bu beyt bolgay, istişhâd beytidin başka munı dagı*

kiltürülgey.”(37b/8-9), “Tatvîldin ihtirâz kılıp, özge buhûrniñ ba‘zısında işâret ve îmâ bile iktifâ kılıldı.” (92b/7-8), “Bu cemî‘ buhûrniñ müştebih bolur, bolmas vezniga emsile körsetildi.” (92b/10), “Bu cemî‘ mezkûr bolgan veznlerni buhûr tahtıda keltürüldi. Müsta‘mel ve muhtara‘ı ve matbû‘ ve nâ-matbû‘ıga işâret dâyimâ vâki‘ bolmadı. Hâtırğa mundak kέçti kim cemî‘ buhûrniñ müsta‘mel ve muhtara‘ veznleriniñ ‘adedlerini bitilgey, matbû‘larını misâl bile körsetilgey.” (98b/11-99a/1) gibi özne kullanmaz, Teklik I. şahıs ben dili yerine pasiflik ve meçullük çatılı fiil tercih eder.

II. Bölüm: Bağlamla ilgili bazı dilbilimsel gösterimlerin kullanımı

Tarihî metinleri dilbilimsel pragmatik metodla incelemede farklı konular üzerinde durulmaktadır: dilsel bağlam, duygusal bağlam, durumsal bağlam, kültürel bağlam gibi. Dilsel bağlamda anlamı dil içindeki kullanımı veya kelimenin kullanıldığı şekil ya da kelimenin üstlendiği işlevden ibaret olan kelimenin yer aldığı dilsel bağlam ve cümle içerisindeki diğer kelimelerle ilişkileri üzerinde durulmaktadır.

Gösterim (deixis): Gösterici ifadeler (deixis expressions); iletişim bağlamının katılımcıları veya bağlamla ilgili yer, zaman gibi belli detayları ortaya koyan dilbilimsel birimler. Gönderim noktasına bağlı olarak kullanılan bazı zaman ve mekân gösterimlerinin bazıları *kişi zamirleri, yer zarfları, zaman zarfları, gösterme sıfat, zamir ve zarfları, edatlardır.*

1. Uzamla ilgili gösterim: Mekân

Uzaklık ve yakınlık sözleri yırak/ırak/uzak, yakın varken yırak için anda, andın, ol aradın; yakın için *munda, munda* kullanımı; bulunulan yer **mana, ana** ile ifade edilir; **andın yana, sarı, baka, beri, ilgeri** gibi yön edatları; **+Gaça** (sınırlandırma), -yönelme durumu eki **+GA** gibi biçimbirimler; **bar-, öt-, yét-** gibi uzaklık mesafesi bildiren fiillerin kullanımıyla yeknesaklığa düşmeyen zengin bir anlatımdan istifade edildiğini görüyoruz. **Kayan, her kayan** soru zamirleri de mekân bildirim için kullanılmaktadır. Kısa cümleler veya kısa cümlelerin birleştirilmesiyle oluşan birleşik cümleler, bağlantıyı sağlayan ve okuyucuyu metinden koparmayan, öncekini unutturmamayan dilbilgisel bağlamlarla canlı bir anlatım sağlanmaktadır.

“Şâh bile uruşup süşüşüp **ilgeri kiyin barurda kélürde** ol kèyikniñ şâhı bu kèyikniñ şâhıga bérkitken tuzakka kirer.” (276b/6-8). **ilgeri kiyin barurda kélürde** Bulunulan mekânın ilerisine, gerisine gitmek ve gelmeğe işaret edilmektedir.

“Bu Lemgânât’ta bisyârdur. **Andın kuyı** tamâm Hindûstânât’ta köp bolur.” (278b/3-4). “**Andın**” Lemgânât için kullanılmaktadır.

“Nâvdın **her kayan** su êlterler.” (274a/4). “**her kayan**” Nâv odak noktası olup onun etrafındaki yerlerin gösterimi için kullanılmaktadır.

“Sihrind’din **şimâl sarı baka** altı deryâ kim Sind ve Behet ve Cânâb ve Râvî ve Biyâh ve Sutluç bolgay. **Uşbu tagdın** çıkıp Multân nevâhîside **barça** bir yêrde katılır barça bir yêrde katılganda hem ‘Sind’ dèrler.” (273a/2-4).

“Kâbil'din bu tag şarkka **baka barıptur.**” (272b/13-14).

“Mèn **her sarıga** bolsam olar **mëniñ sarı bolgaylar.**” (295a/4).

“Şark **sarı akıp** Bengâle vilâyetiniñ arası bile ötüp muhîtka tökülür.” (273a/7).

“**Garb sarı akıp** Tette vilâyetiniñ içi bile ötüp ummânga katılır.” (273a/4-5).

“ | Ol cümledin **bir** tagî tüşüptür, ¹ | Şimâldın cenûbka **baka barıptur,**² | bu tagniñ ibtidâsı Dihlî vilâyetide Fîrûzşâh'nıñ Cihânnümâ atlık 'imâretidindür -/kim/ pârçegına taşlık tagniñ üstide vâki' boluptur- /ve/ **mundın ötkëç** Dihlî nevâhîside pârçe pârçe, kiçikrek kiçikrek, **anda munda** taşlık tagkınalar peydâ boluptur;³ | Mîvât vilâyetiga **yëte bu** taglar ulugrak bolur, ⁴ | Mîvât'tın **ötüp** Beyâne vilâyetiga **barur.**⁵ | ” (273a/10-273b/1): Dağların bulunduğu Hindistan'da bir dağın bulunduğu yerin tasnifinde bağlamla ilgili **gönderim noktasına bağlı olarak kullanılan bazı mekân, belirsizlik gösterimleri için** 4 basit, 1 bağlı cümle bulunur ki bağlanan cümlelerden birisi de kim'li birleşik cümledir, bunlar da kısa yardımcı cümlelerdir. Belirsizlik belirsizlik sıfatı ve kelimenin sonundaki aynı görevdeki î ile sağlanmaktadır: **bir** tagî. +**ka baka barıptur**, +**ga yëte**, +**tın ötüp** ...+**ga bar-** yapıları mekân olarak bir noktadan uzağa gitmeyi ve uzunluğu anlatmaktadır. **Mundın, anda munda** zamir çekimleri de yine mekân için kullanılmakta olup mundın mezkur bir yer ile bağlantı oluştururken **anda munda** belirsiz geniş bir mekâna işaret etmektedir.

Babur Şah'ın gerek zaman, gerek mekan gerekse sayı belirtmede dikkat çekici benzetmeler kullandığı görülmektedir. Şu örnekte mekan tasviri sayı belirtmek için kullanılmaktadır. “İsim **sarı baka bar-**” kalıbı “+gan sayı” ilavesiyle miktar için kullanılmıştır:

“Andın yokkarı şark **sarı baka bargan** sayı sahrâî fil köprek bolur. **Ol aradın** fil tutup keltürürler.” (274b/13-14) Andın : Kâlpî vilâyeti, Andın yokkarı şark **sarı baka bargan** sayı “Kalpi'den yukarı kuzeye doğru gidildiği kadar” fil için kullanılan gösterimdir.

Biziñ vilâyetlerde sahrâda yörür êlniñ kabîle kabîle atları bolur. **Munda hem** vilâyetler ve këntlerde mutavattan êllerniñ kabîle kabîle atları boladur.” (290a/13-290b/1) Munda Hindistan için kullanılan gösterimdir.

“İbrâhîm öleridin êkki **üç yıl burundın bëri** yagıkıp édiler. **Mën,** İbrâhîm'ni baskan fırsat Kanûc ve **andın narıgı** cemî' vilâyetlerge kabz bolup .. (294a/12-13) **andın narıgı:** Kanuc'dan sonraki; üç yıl **burundın bëri:** zaman bidirmektedir.

Dere-i Nûr taglarıda, Kûh-ı Sefîd'niñ Hayber nevâhîsida dâmeneleride ve **andın kuyı** tamâm Hindûstânât'ta bolur, **bulardın yokkarı** bolmas.” (277a/1-2).

2. Zamanla ilgili gösterim: Pek çok zaman kelimesi (saat, keçe, erte, tün vb) vardır; ancak **bu târihde, ol fursatta**, bu kün, ol kün, amtı, anda naru, bir ança, ara edatları; zarf-fiil ekleri cümlelerde farklı anlamlarla kullanılmaktadır:

“Şimâlıdaki tagı, kim mezkûr boldı, Hind Deryâsı'dın ötkëç bu tagda Keşmîr tevâbi' vilâyetlerdür; egerçi **bu târihde** bu tagdaki vilâyetler misl-i Paklî ve Şehmeng, **ekseri** Keşmîr'ga itâ'at kılmas; velî **burun** Keşmîr dâhilî êkendür.”

(272b/1-3). **bu târîhde** Babur Şah’ın Hindistan’a girdiği tarihtir; **burun** bu tarihten öncesi anlamındadır.

3. Benzetme, karşılaştırma amaçlı kullanılan cümle başı edatı: nêçük kim

Özge hayvânâtın atka müşâbahatı köprekdür: **Nêçük kim** atnıñ uluk karnı bolmas. Munıñ hem uluk karnı yoktur. **Nêçük kim** atnıñ aşuk ornıda pârçe süngeki bolur. Munıñ hem aşuk ornıda pârçe Süngeki bar nêçük kim atnıñ êligide kömük bolur. Munıñ hem êligide kömük bar.” (275b/8-11)

4. Kişilerle ilgili gösterim:

4.1. Kişi ve dönüşlülük zamirleriyle gösterimler

“Kişi **öz** kulağı bile eşitmekünçe inansa bolmas.” (278a/14)

“Yana ba‘zı deryâlardur kim Hindûstân taglardın çıkar misl-i Çambal ve Benâs ve Betvey ve bu taglarda kar aslâ bolmas; **alar** hem Geng deryâsıga katılır.” (273a/8-10). “Alar” Çembel ve Benâs ve Betvey deryalarıdır.

Bizniñ vilâyetlerga baka özge ‘âlemîdür. (272a/11): “Biz” Babur Şah’ın sülalesi için kullanılan bir gösterimdir.

“Hayâl kılur êdük kim tûtî ve şârek her nê örgetseler aytur. **Öz** başıça mâna‘ tahayyül kılıp telaffuz kıla almas.” (278a/8-9)

4.2. İşaret zamirleri ve çekimli şekilleriyle gösterimler: bu, munı

Bir nev‘ **oldur** kim ol vilâyetlerga iltürler.” (276b/14).

‘Ayıbı **budur** kim çîni sınıgını mis tabaka tartkan dök köp nâhoş ve tîz üni bar.” (278b/2-3).

“Her yıl bugu dök **bu hem** muñuz salur.” (276a/12-13).

“**Bu hem** ekser yıl tapılır.” (287b/14-288a/1).

“Bir nev‘i **budur** /kim/ Lemgânât’ta köptür, başı kara, kanatları ala, cüssesi çoğurçukdın **bir nême** ulukrak ve kopraktur.” (278b/4-5). **Bu işaret zamiri burada yardımcı cümledeki tavsif edilen kuş için kullanılmış olup vurgu amaçlıdır.**

“Nêçük kim yangaknıñ taşıda kök postı bolur, nârgîlnıñ başıda **hem** kök postı bar, velî nârgîlnıñ postı rîşe rîşe boladur. Tamâm deryâdagı cihazlarınıñ ve kêmelerniñ tınâbını **uşbu** nârgîlnıñ postıdın kılurlar êmiş. Kêmelerniñ derzlerni **hem munıñ** ipi bile tiker êmişler.” (285b/7-10)

Munı ‘Keşmîr tûtîsi’ dërler.” (278a/6).

4.3. Belirsizlik zamirleri: barı, her ne, her kaysı

“**Bizniñ** vilâyetler ıstilahıda keçe kündüzni yêgirme tört kismet kılıpturlar. **Her kaysını** bir sâ‘at, altmış kismet kılıpturlar. **Her kaysını** bir dakîka dëptürler kim **her** keçe kündüz miñ tört yüz kırk dakîka bolgay.” (288b/11-14).

Kâbil tevâbi‘ germserler, egerçi **ba‘zı** işde Hindûstân’ga müşâbeheti bar **ba‘zı** da yok. (272a/13-14).

“Hindûstân’niñ **ba‘zı** vilâyetidin misl-i Lahûr ve Sihvind ve Senbel’din **bu** tagda kar akarıp körünür.” (272b/12-13).

“Hindûstân elidin munça tahkîk ve teftîş kılıldı, **hiç kim** bu tevâyifdin tahkîk haber ayta almadı.” (272b/6).

“**Barı** şehrleri **barı** yerleri bir vaz‘lık bâgâtıga tam bolmas.” (273a/12-13).

“**Her nê** dêseler bilür ve **her nê** buyursalar kılır.” (275a/2). Retorik bir ifade içinde “her ne” belirsizlik zamiriyle “her şey” kastedilmektedir.

“Yana **ba‘zı deryâ**lardur kim Hindûstân taglardın çıkar misl-i **Çembel** ve **Benâs** ve **Betvey** ve bu taglarda kar aslâ bolmas; alar hem Geng deryâsıga katılır.” (273a/8-10).

5. Sıfatla gösterim:

5.1. İşaret sıfatıyla gösterim: bu, uşbu, ol

“**Bu** altı deryâdın özge deryâlar misl-i Cûn ve Geng ve Rebet ve Gûmtî ve Gegger ve Sarû ve Gendek ve yana kalın deryâlardur kim **barı** Geng deryâsıga katılıp Geng ok atanur.” (273a/5-7); “Hindûstân’ın ba‘zı vilâyetidin misl-i Lahûr ve Sihvind ve Senbel’din **bu** tagda kar akarıp körünür.” (272b/12-13); “Yana bir nev‘i **bu** tûtîdin küçükrek bolur. **Munı hem** sühângûy kılırlar. **Bu** cinsni ‘cengeli’ dërler. **Bu** cins Becûr ve Sevâd ve **ol** nevâhilerde bisyâr bolur. .. **Uşbu** cinsniñ ba‘zısının başı sûseni bolur, **bu** cins sühângûy bolmas, **munı** ‘Keşmîr tûtîsi’ dërler.” (277b/14-278a/6).; “**Uşbu** tagdın çıkıp Multân nevâhîside barça bir yerde katılır barça bir yerde katılganda hem ‘Sind’ dërler.” (273a/3-4); “**Bu** nâ-ma‘lûm uluslarınñ kim ‘Kes’ dërler”. (273a/1).

Su değirmeni (çarh) tavsifinde **bu** kelimesi hem işaret sıfatı hem de işaret zamiri olarak bütünü bağlayıcı gösterimi olarak kullanılmıştır, **yana** edatı da bağlayıcı işlevle kullanılmıştır:

“çarh bile su bërédürler. İki uzun ipni çârhnıñ kaddı halka kılıpturlar. İki ipniñ arasına yıgaçlar bağlap kûzelerini yıgaçlarga bërkitiptürler. **Bu** kûzelerini bërkitken ipni çâh üstideki çârhka salıpturlar. **Bu** çârhnıñ tîriniñ yana bir başıda çâh üstideki çârhka salıpturlar. Yana bir çârh kılıpturlar **bu** çârhnıñ kaşıda yana bir çârh kılıpturlar kim okı tik turuptur, üyi **bu** çârhnı évürgeç pâreleri ikinci çârhnıñ pâreleriga kirip ol kûzeliğ çârh évrülür, su tökülür yerde nâv koyupturlar, nâvdın **her kayan** su elterler.” (273b/13-274a/4).

“**Ol** söz kim **ol** vilâyetlerde meşhûrdur **kim** kerg filni şâh bile kotarur émiş.” (275b/1-2). Cümle başındaki **ol** işaret sıfatı yardımcı cümleye işarettir, vurgu amaçlı retorik bir söylemdir. **ol** vilâyetler” yapısındaki **ol** ise önceki cümlelerde adları geçen şehir isimleridir.

5.2. Belirsizlik sıfatıyla gösterim: ba‘zı , bir nêçe, munça

“**Ba‘zı** deryâlardur kim Hindûstân taglardın çıkar misl-i **Çembel** ve **Benâs** ve **Betvey** ve bu taglarda kar aslâ bolmas. Alar hem Geng deryâsıga katılır.” (273a/8-10).

“**Munça** şehrler ve munça vilâyetler kim bar, hiç yerde akar su yoktur.” (273b/6-7).

“Çerigleride her fevc kim bar elbette **bir nêçe** fil hemrâhdur.” (275a/10-11).

“Bu tagdın **kalın** deryâ çıkıp Hindûstân’ın içi bile akar.” (273a/1-2).

5.3. Belirsizlik zarflariyla gösterim: munça, andak, bir neçe, mundak
“*Hindûstân elidin munça tahkîk ve teftîş kılıldı, hiç kim bu tevâyifdin tahkîk haber ayta almadı.*” (272b/6).

“**Uşmunça** dëydürler kim bu tag èlini “Kes” dërler.” (272b/6).

“Çerigleride her fevc kim bar elbette **bir neçe** fil hemrâhdur.” (275a/10-11).

“Eger kaçarlari bolsa bir künde bir yarım künde **andak kaçadurlar kim** âsâr ve ‘alâmetleri kalmaydur.” (274b/7-8): **andak ... kim y.c. (andak** açıklanmaktadır.) Burada bağlayıcı dikkat çekmek amacıyla bir üslup özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

“**Andak** rivâyet kıldılar **kim ba‘zı** Cezâyir’de on karı fil bolur èmiş.” (275a/3-4).

“**Mëniñ** çeşm daştım **bulardın mundak** èdi kim **mën** otka suga kirsem çıksam bî-tehâşî **bular** bile kirgeyler ve bile çıkkaylar.” (295a/2-4): mundak = yardımcı cümlelerin gösterimi, bular: beylerin gösterimidir.

Babur Şah’ın *Baburname*’de Hindistan hakkında verdiği bilgileri değerlendirdiğimizde fizikî ve siyasî coğrafyayı kendi zamanı ve geleceğini kültür yanı sıra politik güç ve amaç ilişkisi açısından temel alarak inceleyen bir lider olduğunu söyleyebiliriz.

Baburname, Aruz Kitabı, Mübeyyen, Divan, Risale-i Validiyye eserlerinin konu bakımından içeriklerine bakarak Babur Şah’ı bir devlet adamı, dini bir lider, bir edebiyat nazariyecisi, bir şair, bir kültür adamı olarak tanımlayabiliriz.

Baburname’nin sadece Hindistan bölümünün 20 yaprağında verdiği bilgiler ve bilgilerin veriliş metoduna bakarak onun coğrafya, teknoloji ve siyaset, kültür verilerini zamana uygun olarak analiz gücü olduğunu ve bunu dilsel verilere hakimiyetle ifade ettiğini söyleyebiliriz.

Babur Şah kurucu liderliğini, bilgileri elde etme, elde ettiklerini değerlendirme, sentez oluşturma becerisini düşünce ve dille ifade ettiği metin inşasında gösterir. Diğer eserlerinde olduğu gibi *Baburname*’nin binası da sağlam temeller üzerine atılmış ve ince ince hesaplanmıştır. Gereksiz bir unsur yoktur. Verdiği pek çok bilgi malumatfuruşluk değildir. Bütünün içinde hepsinin yeri vardır ve *Baburname*’nin kendi türünde şaheser olmasının temelinde bu sağlam kurgu yatar. *Baburname* böyle sağlam yapı ortaya koyan, kurgulayan bir düşünce yapısının mahsulüdür. Biz böyle bir metin binasını Ali Şir Nevayi’nin *Muhakemetü’l-Lugateyn*’de görmekteyiz. Onda literatür taramak, görmek, anlamak bilgiyle birleştirip ilişkilendirerek değerlendirmek, büyük resmin içinde bir noktaya bütünün parçası olarak odaklanmak, bütün verilerle mantıki plan yapabilme ve isteğini bu çerçevede gerçekleştirebilme becerisi bulunmaktadır.

Hindistan bölümü’nün ilk 20 yaprağı üzerinde yaptığımız bu metin bilim ve edim bilim metoduyla inceleme bize zengin bir dil malzemesini göstermektedir. Babur Şah’ın hatırat türüne has bir metin kurgulaması içinde tarihî yazılı bir metin olmasına rağmen sözlü iletişimi de aksettiren kısa akıcı basit, sıralı, bağlı veya yardımcı cümlesi/cümleleri iç içe, şartlı, kim’li birleşik

cümlelerde yerine göre anlam kazanan zengin bağlamlar Baburname'nin dilinin gücüdür ve her dönem anlaşılabilirliğini, okunurluğunu sağlayan unsurlardır.

KAYNAKÇA:

1. Boltabayev S. “Bâburnâme’de Çün Bağlama Edatının Kullanımı ve İşlevleri”, *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi The Journal of International Turkish Language & Literature Research*, || Sayı/Issue 10 (Mart/March 2023), s. 663-678.
2. Develi H. “(sA) Morfemli Yardımcı Cümleler ve Bunlarla Kurulan Birleşik Cümleler Üzerinde Bir İnceleme”, Ankara: *TDAY Belleten*, 1995, s.115-152.
3. Doğan E. “Tarihî Türkiye Türkçesi Metinlerindeki ‘Karmaşık Cümle’ Örnekleri Üzerine”, *Turkish Studies*, Volume 6/1 Winter 2011, s. 985-998.
1. Karabeyoğlu A. R. “Bâbürnâme’deki Bazı Cümle Yapıları Üzerine”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/4, Fall 2012, Ankara-Türkey, 2012, s. 427-442.
2. Kaya B. E. “Coğrafya Siyaset İlişkisi”, *International Academic Social Resources Journal*, (e-ISSN: 2636-7637), Vol:8, Issue:53- 2023s. 3539-3547.
3. Şen M. *Gazi Zahirüddin Muhammed Bâbur* (Giriş-Metin (Kabil ve Hindistan Bölümleri)-Açıklamalı Dizin), Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1993.
4. Thackston W. M. Jr. *Bâburnâme, Zahirüddin Muhammed Bâbur Mirza*, Harvard Üniversitesi, Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü. 1993
5. Tekin Ş. “Uygurcada Yardımcı Cümleler Üzerine Bir Deneme”, *TDAY Belleten*, 1965, s. 3563.
6. Tulum M. “Orhun Yazıtlarında Birleşik Cümleler ve Baş Cümle ile Yardımcı Cümle İlişkileri”, *TDAY Belleten*, 1990, s.193-205.
7. Terzioğlu H. *Babur-nâme'nin [245A-304B] Arasındaki Bölümü* (Metin, Gramatikal Dizin ve Sözlük), Danışman: Prof. Dr. Münevver Tekcan, T.C. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Anabilim Dalı, Kocaeli, 2016.
8. Üstünel Ö. Y. *Edim Bilimi Bakış Açısıyla Kutadgu Bilig*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 2020.